

УДК 35.08 П88

Аспекти публічного управління
Aspekty publichnoho upravlinnya
Public administration aspects

Public administration aspects. 2016. 35-36 (9-10), 71-77.
doi:10.15421/152016852
www.aspects.org.ua

Інтерпретація поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду

Н.С. Сидоренко¹

У статті проаналізовано проблемні питання визначення категорії «публічна служба», розглянуто погляди на публічну службу з точки зору вітчизняних науковців.

На думку автора, термін «публічна» підкреслює об'єкт служби та означає, що повинні захищатись та реалізовуватись інтереси громади і суспільства - публічні інтереси.

Під публічною службою (public service) розуміється діяльність уряду для людей, що живуть у межах території власної юрисдикції, яка реалізовується безпосередньо через державний сектор. Обґрунтовано, що доцільно при вивченні державної служби країн-членів ЄС, вживати саме термін публічна служба, що має на меті підкреслити саме публічність власної діяльності.

На думку автора, при визначенні меж публічної служби найбільш раціональним є інституційний підхід, який обмежує сферу публічної служби рамками публічної адміністрації, тобто в Україні це насамперед органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Виходячи з цього, автор додає ще одну ознаку публічної служби - здійснення на постійній основі адміністративних (управлінських) функцій і повноважень.

Підкреслено, що, незважаючи на особливості різних країн щодо розуміння поняття публічної служби, найбільшу увагу зроблено саме на регулюванні статусу чиновників публічної адміністрації. У найновішому законодавстві країн Європи цей акцент є ще більш чітким і однозначним.

Ключові слова: публічна служба; публічна адміністрація; публічні службовці; держава

Interpretation of the concept of “public service” with consideration for foreign experience

N.S. Sidorenko²

The analysis of problems related to the determination of the «public service» category has been done and views on public service from the perspective of domestic scientists have been described in the article.

According to the author's opinion, the term “public” highlights the object of the service and it means that interests of the community and society – public interests – should be protected and executed.

Public service is understood as the activities of government towards people, living in the territory of their jurisdiction. These activities are fulfilled directly through the public sector. It has been grounded that while studying the civil service of the EU member states' the term “public service” is the most reasonable term to be used, as it emphasizes exactly the public character of the personal activity.

¹ Рандидат наук з державного управління, доцент; Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 49044, Дніпро, вул. Гоголя, 29

² PhD in public administration, associate professor; Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National academy of public administration under the President of Ukraine, 29, Gogol Str., Dnipro, 49044, Ukraine

³ Кандидат наук государственного управления, доцент; Днепропетровский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, 49044, Днепр, ул. Гоголя, 29
E-mail: life784@mail.ru

While determining public service boundaries, it has been considered that the institutional approach is the most reasonable one as it limits the public service sphere by public administration in other words, in Ukraine these are primarily executive authorities and local self-government. Therefore another attribute of public service has been added by author, this is the fulfillment of administrative (managerial) functions and powers on a permanent basis.

It has been emphasized that regardless the distinguished understanding of the concept of public service by different countries, public administration has been mostly focused on the public officials status regulation. This accent is even more explicit and distinct in the latest legislation of the European countries.

Keywords: public service; public administration; public officials; state

Интерпретация понятия «публичная служба» с учетом зарубежного опыта

Н.С. Сидоренко³

В статье проанализированы проблемные вопросы определения категории «публичная служба», рассмотрены взгляды на публичную службу с точки зрения отечественных ученых. По мнению автора, термин «публичная» подчеркивает объект службы и означает, что должны защищаться и реализовываться интересы граждан и общества - публичные интересы. Под публичной службой (public service) понимается деятельность правительства для людей, живущих в пределах территории собственной юрисдикции, которая реализуется непосредственно через государственный сектор. Обосновано, что приемлемо при изучении государственной службы стран-членов ЕС употреблять именно термин публичная служба, цель которой подчеркнуть именно публичность своей деятельности.

По мнению автора, при определении границ публичной службы наиболее рациональным является институциональный подход, который ограничивает сферу публичной службы рамками публичной администрации, то есть в Украине это прежде всего органы исполнительной власти и органы местного самоуправления. Исходя из этого, автор добавляет еще один признак публичной службы – осуществление на постоянной основе административных (управленческих) функций и полномочий. Подчеркнуто, что, несмотря на особенности разных стран в понимании понятия публичной службы, наибольшее внимание акцентировано именно на регулировании статуса чиновников публичной администрации. В новейшем законодательстве стран Европы этот акцент еще более четкий и однозначный.

Ключевые слова: публичная служба; публичная администрация; публичные служащие; государство

Peer-reviewed, approved and placed: 09.08.2016.

Постановка проблеми. Упродовж усього періоду незалежності України її публічна служба постійно зазнавала суттєвих змін. В процесі прагнення нашої країни приєднатися до єдиного європейського простору дана проблема набула конкретних орієнтирів, котрі вміщують у собі відповідні стандарти, що визначені відповідними вітчизняними та країн-членів Європейського Союзу нормативними документами.

Важливо зазначити, що на шляху європейської інтеграції, на сьогоднішній день, наявні перешкоди, які відкладають цей процес. Серед них можна відзначити такі, як недостатня якість надання послуг держави, залежність публічної служби від політичної ситуації в країні, недостатня ефективність управління кадрами. В країнах-членах Європейського Союзу публічна служба сприймається як механізм забезпечення реалізації прав і свобод людини, а не лише як суто до-

поміжний інститут держави. Крім цього, результативність публічної служби впливає на рівень задоволення громадян щодо додержання їхніх конституційних прав.

Доцільно зазначити, що вивчення проблемних питань категорій «публічне управління» та «публічна служба» вже досить довгий час залишається під пильною увагою як вітчизняних, так і зарубіжних вчених не лише в контексті євроінтеграційних прагнень України, а й задля вивчення та запозичення корисного досвіду. Отже, в переломний для української держави момент «життя по-новому» є необхідність звернення особливої уваги на вивчення особливостей державної служби в країнах-членах Європейського Союзу.

Аналіз досліджень і публікацій. Протягом останніх років активно досліджується тема особливостей функціонування та розвитку публічного управління та, зокрема, публічної служби взагалі, не лише в кон-

тексті європейської інтеграції, у роботах таких вчених, як В. Баштанник, Т. Василевська, С. Газарян, Н. Гончарук, Н. Липовська, Т. Пахомова, О. Петренко, С. Сergyogin, Л. Прокопенко. Вчені, які працюють у межах різних соціальних наук, дискутують в основному не про повне відділення політичного від адміністративного, а про співвідношення політичного і адміністративного в процесі публічного управління. В ході цієї дискусії найзначущими представляються наступні моменти, що мають фундаментальне значення як для теорії, так і для практики управління, зокрема в розвинених демократичних державах: структура системи публічного управління, склад її елементів і їх роль у процесі управління; система публічної служби, її масштаб, співвідношення з іншими категоріями зайнятих; роль адміністративного апарату в політичному процесі, значення взаємодії публічних службовців і політиків.

Мета дослідження – дослідити інтерпретацію поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Багато досліджень публічної служби активізувалися зі здобуттям незалежності України. Проте в багатьох випадках вивчення системи публічної служби наштовхується на проблеми ототожнення терміну «публічна служба» з такими близькими поняттями, як «державна служба», «публічне управління», «публічна адміністрація» тощо. Це пов'язано з тим, що змістовне наповнення цих понять досить подібне, проте має низку відмінностей. Особливості цих термінів відрізняються як в Україні, так і в країнах-членах ЄС. Але перш ніж розглядати сутність цих понять та відмінностей між ними, доцільно розглянути погляди на публічну службу в цілому з точки зору вітчизняних науковців.

Так, слово «служба» являє собою певний вид діяльності, який спрямований на забезпечення та реалізацію інтересів когось-небудь або чогось-небудь. Також служба означає підзвітність та підконтрольність суб'єкта [6].

Слово «публічна» підкреслює об'єкт служби та означає, що повинні захищатись та реалізовуватись інтереси громади та суспільства - публічні інтереси.

Під публічною службою (public service) розуміється діяльність уряду для людей, що живуть у межах території власної юрисдикції,

яка реалізовується безпосередньо через державний сектор. На нашу думку, доцільно, при вивченні державної служби країн-членів ЄС вживати саме термін публічна служба, що має на меті підкреслити саме публічність власної діяльності.

Сучасні дослідники вважають, що публічна служба може розглядатися у широкому та вузькому значеннях. З цим ми погоджуємось. Вважаємо, що це ж стосується і публічної служби в Європейському Союзі. Публічна служба в країнах-членах Європейського Союзу в цілому має широке значення, тобто являє собою службу в державних органах та виконується публічними службовцями, які працюють в бюрократичному апараті на постійній основі або тимчасово (за контрактом), а також вчителями, працівниками пошти, військовими, пожежниками та іншими працівниками, діяльність яких спрямована на благо держави.

Згадуючи про широке та вузьке значення служби доцільно зазначити, що прихильником широкого розуміння публічної служби став наш сучасник професор О. Петришин, який до публічної служби відносить державну, муніципальну службу та службу у недержавних організаціях (громадських організаціях, політичних партіях та навіть приватних підприємствах). На його думку, для публічної служби характерні такі ознаки, як:

1) зайняття посади у відповідних органах і організаціях незалежно від форм власності і конкретних організаційних структур;

2) службова спрямованість діяльності, що полягає у діяльності не на себе, а на обслуговування «чужих» інтересів;

3) професійність службової діяльності, тобто здійснення такої діяльності на постійній основі, що потребує певних знань і наступності, та є основним джерелом матеріального забезпечення працівника [5, с. 139-140].

При виборі підходу до розуміння суті публічної служби, на думку В. Тимошука та А. Школика, варто керуватися в першу чергу потребами практики. Зокрема, функціональне розуміння публічної служби важко визнати корисним для правового регулювання відповідних відносин. В цьому контексті також важливо виходити зі специфіки правової системи, до якої належить наша країна. Адже в країнах романо-германської сім'ї права відносини у сфері публічної служби (принаймні, в частині так званого «чиновництва») належать

до сфери регулювання публічного права, натомість у англосаксонській правовій системі поділ права на публічне і приватне фактично відсутній, тому і регулювання зайнятості на публічній службі мало відрізняється від зайнятості у приватному секторі. Відтак, на наш погляд, при визначенні меж публічної служби найбільш раціональним є інституційний підхід, який обмежує сферу публічної служби рамками публічної адміністрації, тобто в Україні це насамперед органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Виходячи з цього, можна додати ще одну ознаку публічної служби – здійснення на постійній основі адміністративних (управлінських) функцій і повноважень. З цієї точки зору цікавою є норма у Конституції ФРН, за якою «виконання владних повноважень у вигляді постійного завдання, як правило, повинно доручатися особам, які перебувають на державній службі і зв'язані узами публічно-правових відносин служби і вірності». Слід визнати, що різні підходи до розуміння категорії «публічна служба» прослідковуються у законодавстві зарубіжних держав, зважаючи також на історико-правові традиції конкретних країн [6, с. 12].

Доцільно зазначити, що в законодавстві різних країн-членів Європейського Союзу можна відзначити дещо різне розуміння публічної служби. Сутність державної служби в кожній конкретній країні визначається своїми внутрішніми законами. В Європейському Союзі визначення державної служби, зокрема *public, civil*, що означають «публічна», «цивільна» («громадська»), на нашу думку, мають на меті підкреслити публічний характер діяльності, спрямованості на благо суспільства та взаємодію з громадянськими інститутами. Важливо зазначити, що в країнах Євросоюзу існують такі поняття, як цивільна служба (*civil service*) та публічна служба (*public service*). Так, термін цивільна служба має два різні значення: 1) державний орган, в якому працюють люди відповідно до своїх професійних якостей, професіоналізм яких доведено на основі конкурсу; 2) державні службовці, тобто службовці, що працюють в державному органі (крім військових). Цивільним службовцем можна вважати особу, задіяну у державному секторі (органі, агентстві, відомстві). Сутність поняття «державний службовець» варіюється від країни до

країни, а також в різних країнах. Крім цього, в законодавстві різних країн-членів окреслюються і особливості широкого або вузького сприйняття публічної служби. Так, прикладом широкого розуміння та сприйняття публічної служби може слугувати публічна служба в Федеративній Республіці Німеччині, де поняття публічної служби (*Öffentlicher Dienst*) охоплює усіх співробітників державних установ, до яких відносяться не лише працівники управлінських органів, але й судді, поліцейські, військовослужбовці, вчителі, працівники дошкільних навчальних закладів, викладачі вищих навчальних закладів. При цьому, відповідно до Федерального Закону «Про статус чиновників», встановлено, що Вищою службовою інстанцією чиновника є вища установа його роботодавця, в службовій сфері якої він обіймає посаду [4].

Тобто, у Німеччині поняття публічної служби є загальним поняттям для позначення усіх службових відносин з об'єднаннями, установами та фондами публічного права. До публічної служби відносяться не тільки службові відносини з федеральними органами управління (адміністрації), але й з органами управління (адміністрації) на рівні земель, муніципалітетів та з такими установами, як служби соціального страхування, професійні об'єднання, а також фонди, що діють у публічно-правовій формі. При цьому публічно-правові відносини поширюються лише на чиновників (*Beamte*), а посади останніх є не тільки в органах управління (адміністрації). Наприклад, існує така категорія, як «чиновники вищих учбових закладів» (§42 Рамкового Закону Німеччини «Про регулювання права вищої школи», Стаття 176-а Федерального Закону Німеччини «Про статус чиновників»). Зокрема, керівники на посаді, члени керівних органів на посаді за основною професією, а також чиновники, які відповідно відносяться до наукового і мистецького персоналу вищого учбового закладу, що згідно з правом землі отримав статус визнаного державою вищого учбового закладу, і персонал якого знаходиться на службі Федерації, є безпосередніми федеральними чиновниками [6, с. 13].

Важливо наголосити, що на публічній службі Німеччини особи поділяються на чиновників, а також службовців з працівниками публічної служби. Чиновники відрізняються від службовців та працівників тим, що чинов-

ники призначаються на службу пожиттєво, а зі службовцями та працівниками укладається трудовий договір, який може бути розірваний.

У країнах романо-германської системи права є велике розмаїття підходів до означення поняття «публічної служби» та її сфери. Наприклад, у Франції існує поняття публічної служби (*fonction publique*), яким охоплюється служба в адміністраціях держави, регіонів, департаментів, комун та їх публічних установах. До публічних службовців належать також вчителі та викладачі вищих навчальних закладів, лікарі публічних закладів охорони здоров'я, які складають окремі корпуси. В загальному статуті публічної служби виділяється публічна служба держави, територіальна публічна служба та медична публічна служба. При цьому серед усіх «агентів» («agents») акцент у правовому регулюванні робиться на «чиновниках» (або «функціонерах», франц. – *fonctionnaires*), тобто особах, призначених відповідно до норм публічного права [6, с. 12-13].

У Франції до ознак публічного службовця відносяться наступні: призначення на постійну посаду, що оплачується з державного бюджету; присвоєння рангів відповідно з системою рангів центральної, територіальної, а також публічної служби в системі охорони здоров'я.

На публічній службі Франції службовці поділяються на 2 групи:

1 - службовці, які працюють у державних закладах за наймом (на основі контракту та на умовах погодинної оплати);

2 - чиновники, які включені на постійній основі до штату державних органів та призначені на посади, які відповідають їх рангу та адміністративній ієрархії [3].

Прикладом вузького, конкретизованого сприйняття є закріплення розуміння публічної служби в Польщі. Так, в Польщі державна громадянська служба (*Sluzba cywilna*) – це група чиновників, яка працює задля забезпечення професійного, надійного, неупередженого та політично нейтрального виконання функцій держави в органах державної влади. Правові основи державної служби Польщі визначаються Законом «Про громадянську службу» («O sluzbie cywilnej») від 21 листопада 2008 року (авторський переклад) [2].

Поняття «публічний службовець» у різних країнах визначається по-різному, відрізняється

структура систем, виділення окремих категорій і груп. Так, професори університетів мають статус урядовців (професійних службовців) у Франції, Німеччині і Італії, але не мають його у Великій Британії. В той же час розділення урядовців на категорії в європейських країнах одноманітне, система включає чотири «класи»[8], кожний з яких відповідає структурі системи освіти, яка містить загальну, повну середню і вищу освіту. Така одноманітність відображає також специфіку виконуваних кожним з названих класів функцій: на нижчому рівні – в основному прості (наприклад, ще в 80-і роки в Німеччині урядовцями «простої служби» були кондуктори-контролери на залізничному транспорті і поштові службовці); на середньому – канцелярські функції (оформлення документів, видача їх громадянам і т.п.), тобто рутинні функції, не пов'язані фактично з ухваленням управлінських рішень; на підвищеному рівні – функції, що вимагають участі в ухваленні значущих управлінських рішень, тобто припускають наявність певної владної компетенції; на вищому рівні – участь в розробці політики, складних програм, тобто фактична участь не тільки в чисто адміністративній, але якоюсь мірою і в політичній діяльності.

Описана вище структура піддавалася серйозній критиці, починаючи з 50-х років ХХ сторіччя, оскільки необхідність наявності встановленого рівня освіти для включення в певний клас перешкоджала мобільності кар'єри урядовців, а значить, знижувала можливість стимулювання їх діяльності кар'єрними перевагами. Складність проблеми ефективності публічної служби була виявлена у Великій Британії в доповіді Фултона в кінці 60-х років, що привело до часткової реалізації «відкритої структури». У зв'язку з особливим характером діяльності статус і основи функціонування урядовців регулюються в трьох з чотирьох аналізованих європейських країн (Німеччини, Франції і Італії) спеціальними нормативними актами публічного права [1] і лише у Великій Британії ситуація – складніша і комплексна, оскільки формально «цивільні службовці» (*civil servants*) є «слугами корони» (*servants of the crown*), що визначає регулювання на основі неформального «Кодексу поведінки». З їх статусу витікає відсутність у них прав, які можуть бути захищені

в суді. Проте на практиці їх становище мало відрізняється від становища їхніх колег в інших країнах. Однією з особливостей британської системи стало різке скорочення кількості службовців (урядовців) в період правління консерваторів на чолі з М.Тетчер, коли багато елементів системи управління були виділені з неї і перетворені на незалежні агентства зі зміною статусу самих службовців. Проте, переставши бути урядовцями, вони залишилися публічними службовцями [7].

Для статусу урядовців у всіх європейських країнах характерні наступні особливості, що забезпечують в першу чергу стабільність системи публічної служби: висока стійкість робочого місця (посади) – вони можуть бути звільнені тільки за важку посадову провину (зрада, корупція, критична некомпетентність) і лише після складної та тривалої процедури; привілейоване пенсійне забезпечення – вище, ніж у інших зайнятих, що індексується залежно від вартості життя; захист прав спеціальними профспілками чиновників – вони володіють великою владою у всіх європейських країнах; право на участь в політичній діяльності, хоча і з обмеженнями. Цього права позбавлені тільки британські урядовці. Таке положення урядовців і всіх публічних службовців пов'язано з важливістю, великими масштабами і складністю функцій, виконуваних у системі публічного управління.

Правовий статус і реальне становище урядовців вимагають від них абсолютної лояльності Конституції і офіційним інститутам держави, у Великій Британії – короні в широкому значенні цього поняття. Дана вимога може часом приймати екстремальні форми, що мало місце в Німеччині в період дії Декрету про радикалів (Radikalenerlass), прийнятого в 1972 році, широко відомого як «Заборона на професії» [9].

В будь-якому випадку, незважаючи на особливості різних країн щодо розуміння поняття публічної служби, найбільшу увагу зроблено саме на регулюванні статусу чиновників публічної адміністрації. У найновішому законодавстві країн Європи цей акцент є ще більш чітким і однозначним. Наприклад, в законодавстві Естонії визначено, що «публічною службою є робота в державних і муніципальних адміністративних установах». Аналогічні підходи реалізовані також у законодавстві Литви, Грузії тощо [6, с. 13]. Також

хотілось би звернути увагу і на ті її спільні ознаки, які присутні майже у всіх країнах Європейського Союзу, незважаючи на деякі внутрішні відмінності. Так, на відміну від України, державна служба в країнах Європейського Союзу функціонує не лише в органах державної влади, а й в державних підприємствах та організаціях; державна служба виконується державними службовцями, які, в свою чергу, поділяються на чиновників, тобто службовців, які займають посади на постійній основі, а також службовцями та робітниками, які працюють в державних установах за наймом по контракту. З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що публічна служба в країнах-членах Європейського Союзу – діяльність усіх співробітників, зайнятих у державному секторі, який визначається в кожній країні відповідно до власних внутрішніх законів, що працюють для забезпечення професійного, надійного, неупередженого виконання функцій держави та отримують заробітну плату з державного бюджету.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що публічна служба в країнах-членах Європейського Союзу – поняття багатогранне та розглядається в широкому і вузькому значеннях. Адже в цілому, в широкому розумінні, публічну службу в країнах-членах ЄС доцільно сприймати як службу усіх публічних службовців, зайнятих в усіх державних органах, які працюють на благо суспільства. А вузького значення публічній службі кожної з країн-членів Євросоюзу надають власні внутрішні закони, які стосуються публічної служби, кожної з країн.

Підводячи підсумок аналізу сучасних систем публічної служби розвинених демократичних держав, слід констатувати, що на початку XXI сторіччя роль публічної служби в цих країнах не тільки не знизилася, але часом навіть зросла у зв'язку з появою нових сфер регулювання, які потребують участі публічного сектора як у здійсненні управляючих дій, так і безпосередньо в самій діяльності. Зараз публічна служба розвинених країн проходить етап вдосконалення, адаптації до нових умов. У цьому значенні можна виявити певні аналогії між процесами, які характерні для таких країн, як Франція, Італія, Німеччина, і процесами в країнах, які переживають період радикальних політичних змін (демократизація, деколонізація). За наявності численних «особ-

ливих» характеристик, властивих постсоціалістичним країнам або постколоніальним системам, а також «одиничних» рис, властивих кожній державі окремо, «загальним» є необхідність створити публічну службу, яка б відповідала потребам конкретної політико-адміністративної системи в умовах сучасного світу, що глобалізується.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада; США, Великобритания, Франция, Германия / И.А. Василенко. – М. : Логос, 1998. – 200 с.
2. Государственная служба в Польше. // интернет-джерело. // режим доступу: http://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82u%C5%BCba_cywilna - Название с экрана.
3. Государственная служба и государственные служащие во Франции = La fonction publique et les fonctionnaires en France / ФОТС. - 2-е изд. - М., 1994. - № 23. - 162 с.
4. Государственная служба. Федеративная Республика Германия // // интернет-джерело. // режим доступу: <http://www.gmu-countries.ru/europa/germany/germ-gs.html>
5. Петришин А.В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно_правовой и логико-понятийный анализ. Монография. - Харьков: Факт, 1998. – 140 с.
6. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / За заг. ред. Тимощука В.П., Школика А.М. - К.:Конус-Ю, 2007. - 735 с.
7. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / М. Тэтчер; пер. с англ. В. Ионова. – М.: Альпи на Бизнес Букс, 2005. – 504 с.
8. Allum P. Public administration and the Policy Process / P. Allum // State and Society in Western Europe. – Cambridge, UK: Polity Press, 1997. – P. 353-412.
9. Dammann, Kl. Berufsverbote und Menschenrechte in der Bundes-republik / Klaus Dammann, Erwin Siemantel (Hrsg.) – Kitfn: Pahl-Rugenstein, 1987. – 243 p.

REFERENCES:

1. Vasilenko, I.A., 1998. Administrativno-gosudarstvennoe upravlenie v stranah Zapada; SShA, Velikobritaniya, Frantsiya, Germaniya [Administrative governance in Western countries; US, UK, France, Germany]. Logos, Moscow (in Russian)
2. Gosudarstvennaya sluzhba v Polshe [Public service in Poland]. Access mode: http://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82u%C5%BCba_cywilna (in Russian)
3. Gosudarstvennaya sluzhba i gosudarstvennyie sluzhaschie vo Frantsii = La fonction publique et les fonctionnaires en France [Public service and public servants in France = La fonction publique et les fonctionnaires en France]. 1994. FOTS 2, 23. Moscow (in Russian)
4. Gosudarstvennaya sluzhba. Federativnaya Respublika Germaniya [Public service. The Federal Republic of Germany]. Access mode: <http://www.gmu-countries.ru/europa/germany/germ-gs.html> (in Russian)
5. Petrishin, A.V., 1998. Gosudarstvennaya sluzhba. Istoriko-teoreticheskie predposyilki, sravnitelno_ppravovoy i logiko_ponyatiyniy analiz. Monografiya [Public service. Historical and theoretical background, comparative legal and logical conceptual analysis. Monograph]. Fakt, Kharkov (in Russian)
6. Publichna sluzhba. Zarubizhny dosvid ta propozytisyi dlya Ukrayiny [Public service. Foreign experience and proposals for Ukraine]. 2007. Konus-Yu, Kyiv (in Ukrainian).
7. Tetcher, M., 2005. Iskuststvo upravleniya gosudarstvom. Strategii dlya menyayushegosya mira [Statecraft. Strategies of World's Changing]. Alpi na Biznes Buks, Moscow (in Russian)
8. Allum, P., 1997. Public administration and the Policy Process. State and Society in Western Europe. Cambridge, UK: Polity Press, 353-412.
9. Dammann, Kl., 1987. Berufsverbote und Menschenrechte in der Bundes-republik. Kitfn: Pahl-Rugenstein